

ՄՈՎՍԵՍ ԽՈՐԵՆԱՑՈՒ ԾՆՆԴՅԱՆ

ՎԱՅՐԻ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ

Մովսես Խորենացու կենսագրության հետ կապված հարցերի լուսաբանումը կարևոր է հայ պատմագիտության համար հատկապես այն առումով, որ Պատմահոր կյանքն ու գործունեությունը ուղղակիորեն կապված են V դարի հայ իրականության հասարակական-քաղաքական և հոգևոր-մշակութային իրադարձությունների հետ: Այս տեսանկյունից անշրջանցելի են պատմիչի ծննդյան թվականի և ծննդավայրի ճշգրտման խնդիրները, որոնց լուծմանը ծառայող ավանդագրույցները ևս հուշում են այս հարցերի կարևորությունը: Խնդրո առարկայի ուսումնասիրության համար հիմք են ծառայել.

Ա. Պատմագրական տեղեկությունները

Բ. Ժողովրդական գրույցները և ավանդապատումները

Գ. Պատմագիտական ուսումնասիրությունները

Մովսես Խորենացու մասին սակավաթիվ կենսագրական տեղեկությունների հանդիպում ենք Պատմահոր և Ղազար Փարպեցու երկասիրություններում:

Հանրահայտ փաստ է, որ Մովսես Խորենացին ապրել է մինչև V դարի վերջերը: Մոտ 485 թ. Պատմահայրը դեռ ողջ էր՝ և իր երկի վերջնամասում՝ երրորդ գրքի 65-րդ գլխում, խոսում է իր

¹ Ենթադրելի է, որ Մովսես Խորենացին իր երկը պետք է ավարտած լինի 482 թվականից առաջ, այսինքն՝ Նախքան երկի պատվիրատուի՝ Սահակ Բագրատունու մահը: Թովմա Արծրունին այս կապակցությամբ արտահայտել է հետևյալ միտքը. «Սահակս այս այն Սահակ է, որոյ հրամանաւ դրեաց վարդապետն Մովսէս տիեզերահռչակեալ քերթողն զգիրս Պատմութեան Հայոց Մեծաց հրաշագան յօրինուածով, սկսեալ յԱղամայ մինչն ի կայսեր Զենոն...» (Թովմա Արծրունի և Անանուծ, Պատմութիւն Տաւն Արծրունեաց, Երևան, 1955, էջ 122): Զենոն կայսրը գահ է բարձրացել 474թ (Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմություն Հայոց, Ժամանակագրական տախտակներ, Եր., 1961, էջ 403:)

ծեր լինելու մասին. «Ձի և ես այր եմ ծերացեալ եւ հիւանդոտ եւ
անպարապ...»²: «Պատմութիւն սրբոց Հոփսիմեանց»-ի նսախա-
բանում նույնպէս Խորենացին գրում է. «Ձի եւ մահկանացու գո-
լով, ծեր և հիւանդոտ...»³:

Ականավոր հայագետ Մ. Աբեղյանը ենթադրում է, որ ար-
տասահման ուսման գնալու ժամանակ Մովսէս Խորենացին
պետք է լինէր առնվազն 20-25 տարեկան⁴, ուրեմն ծնված պետք է
լինէր մոտավորապէս 410-415 թ.: Հրաչյա Աճառյանի կարծիքով՝
Խորենացին ծնվել է մոտ 425 թ.⁵:

Ֆրանսիացի հայագետներ Մարի-Ֆելիստե Բրոսեն (1808-
1880) և Վիկտոր Լանգլուան (1829-1869) Մովսէս Խորենացուն հա-
մարել են V դարի պատմիչ⁶: Իսկ Ա. Կարրիերը կարծում է, որ
Պատմահայրն ապրել և ստեղծագործել է ոչ թե V դարում, այլ
ավելի ուշ⁷: Ֆ. Կոնիբերը (1857-1924) համարում է, որ Խորենացին

² Մովսիսի Խորենացու Պատմութիւն Հայոց, Վենետիկ, 1827, էջ 538: Վ.
Պարսամյանը ենթադրում է, որ այս տողերը նա կարող էր գրել շուրջ 70
տարեկան հասակում՝ 480-485 թթ. «Հայոց պատմություն»-ն ավարտելու
ժամանակ (Պարսամյան Վ. Ա., Մովսէս Խորենացին և հայ պատմագրության
ծագումն ու զարգացումը, Երևան, 1983, էջ 3):

³ Սրբոյ Հօրն Մերոյ Մովսէսի Խորենացոյ Մատենագրութիւնը, Վենետիկ, 1843,
էջ 297:

⁴ Աբեղյան Մ., Երկեր, հ. Գ, Երևան, 1968, էջ 277:

⁵ Աճառյան Հր., Հայկական, հ. Գ, ՀՍՍՀ ԳԱԱ «Տեղեկագիր», 1945, № 3-4, էջ 49:

⁶ Մանրամասն տե՛ս Դումիկյան Ա., Հայոց հին և վաղմիջնադարյան պատմութե-
յան հիմնահարցերը XIX դարի ֆրանսիական հայագիտության մեջ, Երևան, 2014,
էջ 24-28:

⁷ Մանրամասն տե՛ս Carrière A., Nouvelles sources de Moïse de Khoren, Vienne,
1893; Supplément, Vienne, 1894: Հայերեն թարգմանությունը՝ Կարրիեր Ա.,
Նորագոյն աղբերք Մովսիսի Խորենացույ եւ Յաւելուած, Վիեննա, 1893 եւ 1894:
Հետաքրքրական է, որ եվրոպացի ուսումնասիրողները Մովսէս Խորենացուն
ծանոթ էին դեռնա 18-րդ դարի 20-ական թվականներից: Այդ են վկայում Ղ.
Ալիշանի հետևյալ տողերը. «... Գրեթէ երկու հարիւր տարիներէ առաջ գեր-
մանացի գիտնականք սկսած են ծանօթանալ Խորենացոյ և ծանօթացրնել, նաեւ
մասնական թարգմանութեամբք, ինչպէս ըրած է Պրեններ ուն Շուետացի ի
Սթոքհոլմ, յամի 1723» (Ալիշան Ղ., Հայրենապատում, Վենետիկ-Ի Վանս Ս.
Ղազարու, ՌՅԾԱ-1901, էջ 56):

ծնվել է 370 թ., մահացել 490 թ., ստացվում է, որ ապրել է 120 տարի:

Ստ. Մալխասյանցը «Խորենացու առեղծվածի շուրջ» գրքում խորապես համոզված է, որ «Մովսես Խորենացին արդարև ապրել է 5-րդ դարում, եղել է ս. Սահակի և Մեսրոպի աշակերտը և գրել է Հայոց Պատմությունը 5-րդ դարի վերջին քառորդում»⁸: Ըստ Գր. Խալաթեանցի՝ «Խորենացին եւ կը շարունակի մնալ Ե-որդ դարում ապրող նոյն դարում գրող Սահակ եւ Մեսրոպ մեծ ուսուցիչների աշակերտը»⁹:

Ղազար Փարպեցին իր մեծարժէք «Թղթում», դիմելով Վահան Մամիկոնյանին, գրում է, որ իր մանկության մասին նախարարը շատ լավ գիտի, քանի որ միասին են ապրել, կրթվել և դաստիարակվել: Պատմիչը նշում է, որ մի քանի տարի «ի Հոռոմս» ապրելուց հետո հանգստանալու և աղոթելու նպատակով ինքը գնացել է Սյունիք, երկու տարի ապրել այնտեղ՝ հյուրընկալվելով զավառի ամբողջ բնակչության և բոլոր կրոնավորների կողմից հռչակված և հարգված մի մարդու մոտ, որի անունը Մովսես էր¹⁰: «Թղթի» վերջնամասում, խոսելով իր ժամանակաշրջանում հոգևոր և աշխարհիկ խավերի միջև տիրող լարվածության մասին, Փարպեցին կրկին անդրադառնում է վերոնշյալ Մովսեսին. «Երանելի փիլիսոփոսն Մովսեսը, որ արդարև մինչդեռ էր ի մարմնի՝ ցանկ երկնային զօրացն էր քաղաքակից. ո՞չ ապաքեն ի տեղուցէ ի տեղի աբեղեանդ Հայոց հալածական արարին: Ո՞չ զլուսաւորիչն և զտգիտահալած զգրեանն նորա՝ առ անգիտութեան փաթաղ-իկէս կոչէին. և այլ բազում ինչ իրօք թշնամանեալ՝ յետոյ ապա յաղագս այլոց ամօթոյ՝ զխաբէական գեպիսկոպոսու-

⁸ Մալխասյանց Ստ., Խորենացու առեղծվածի շուրջ, Երևան, 1940, էջ 113:

⁹ Խալաթեանց Գր., Մովսես Խորենացու Նորագոյն աղբիւնների մասին, Վիեննա, 1898, էջ 9:

¹⁰ Ղազարայ Փարպեցոյ Պատմութիւն Հայոց թուղթ առ Վահան Մամիկոնեան, Երևան, 1982, էջ 453:

թիւնս նման դեղոց մահու արբուցեալ սրբոյ՝ հեղձուցին: ...գտեառնէ, զնա կացոյց ի վերայ անչափ անհանգիստ աշխատութեանց և վաստակոյն՝ զցայգ և զցերեկ, ի լուսաւորութիւն աշխարհիս Հայոց: Զոսկերսն ի գերեզմանէն հանել տային և ի գետ արկանել»¹¹:

Պատմագիտության մեջ ընդունված է այն կարծիքը, որ Ղազար Փարպեցու հիշատակած Մովսեսը հենց Մովսէս Խորենացին է¹²: Մատենագիրների ճնշող մեծամասնությունը Պատմահորը հիշատակում է «Մովսէս փիլիսոփոս», անունով. սա տրամաբանական է, քանի որ «Խորենացի» մականունը՝ որպէս ազգանուն, ավելի ուշ դարերի երևույթ է: Հր. Աճառյանը նշում է, որ հին ձեռագրերը գլխագրում «Խորենացի» անունից գերծ են և «Մովսէսի Խորենացոյ» ձևով Խորենացուն հիշատակում է 1600-ով թվագրվող ձեռագրերից մեկը, որից հետո արդեն այս անունը նշվում է հետագայի ձեռագրերում¹³:

Մովսէս Խորենացու ծննդավայրի վերաբերյալ պահպանված տեղեկությունները դեռևս շարունակում են վիճաբարույց մնալ: Ավանդաբար ընդունված է ասել, որ պատմիչի ծննդավայրը Տուրուբերան աշխարհի Տարոն գավառն է: Այս գավառում եղել է Խորեան կամ Խորեն(ք) անվանումով ավան: Հովհան Մամիկոնյանի մոտ հանդիպում ենք Խորնի («Եւ Խորնի ունի ծուխս»), Խոր-

¹¹ Նույն տեղում, էջ 482: Տե՛ս նաև ծանոթ. 31, 32, 33:

¹² Նույն տեղում, ծան. 4, էջ 513: Այդ կապակցությամբ Հայր Ալիշանն արտահայտել է հետևյալ միտքը. «Եւ նախ թէ, նոյն մի անձն է Խորենացին Մովսէս և այլեւայլ հեղինակաց կոչած Պատմագիրն, Եպիսոկոպոսն, Փիլիսոփոսն, Քերթողահայրն, Քաջ Քարտուղարն Ս. Սահակայ, Երանելին, Սրբազանն, այն Սէճն իմաստասիրաց և հոչակեալն ընդ տիեզերս...» (Ալիշան Ղ., նշվ. աշխ., էջ 52): Ըստ Մ. Աբեղյանի՝ «Ոչ մի հիմք չկա փիլիսոփոս Մովսէսին և Քերթողահայր Մովսէս Խորենացուն, որ և պատմագիր է, նույն անձը չճանաչելու...» (Աբեղյան Մ., նշվ. աշխ., էջ 281):

¹³ Աճառյան Հր., Հայոց անձնանունների բառարան, հ. 2, Եր., 1946, էջ 426: Տե՛ս նաև Աբրահամյան Ա., Հայոց գիր և գրչություն, Երևան, 1973, էջ 299, 230:

իի, Խորեան, Խորտնի, Խորինի և այլ տարբերակներ¹⁴: «Խորոնք» ձևով Մովսես Խորենացու ծննդավայր հիշատակում է եվրոպացի ճանապարհորդ Ալպեր Տրվրլեր. «Չանլը դառնալու համար մանուածոյ շրջան մ'ըտինք դաշտին մեջ, որպեսզի Խորոնքն ալ տեսնինք, որ Մովսէսի Խորենացոյ ծննդավայրն է»¹⁵: Մինչդեռ Ստ. Մալխասյանցը կարծում է, որ «Խորոնք» անունից կարող էր առաջանալ Խորոնացի ձևը, և ոչ՝ Խորենացի¹⁶: Նա «Հայոց պատմության» առաջաբանում, այլ կարևոր հարցերի հետ մեկտեղ, անդրադառնում է նաև քննվող հարցերին՝ նշելով, որ «Խորենացի» մականունը կարող է առաջանալ ոչ թե *Խորնի* կամ *Խորոնք* բնակավայրի անվանումներից, ինչպես ավանդաբար ընդունված է կարծել, այլ Խորեն, Խորեն, Խորեան կամ Խորեայ ձևերից¹⁷: Այս մոտեցումն, անշուշտ, հիմնված է լեզվական օրինաչափությունների վրա: Ա. Սահակյանի կարծիքով էլ Մովսես Խորենացին Խոյարունացի է. Խոյարոնքը Տարոն գավառի Ցրոնքին հարևան ավան է, որը հետագայում դարձել է Խորոնք¹⁸:

Բոլորովին այլ տեսակետ է արտահայտում Մ. Ումառյանը. որպես Մովսես Խորենացու ծննդավայր՝ նա մատնացույց է անում Սյունիքի Հաբանդ գավառի Խորեայ անունով փոքրիկ գյուղը¹⁹: Ստեփանոս Օրբելյանն իր երկասիրության գլուխներից մե-

¹⁴ Պատմութիւն Տարօնոյ, գոր թարգմանեաց Զենոբ Ասորի, ի Վենետիկ, 1832, էջ 37: Տե՛ս նաև Մուշեղյան Ա., Մովսես Խորենացու դարը, Եր., 2007, էջ 30:

¹⁵ Ալպեր Տրվրլէ և Գ. Փիսոն, Ուղեւորութիւն ի Փոքր Ասիա, Վիեննա, 1892, էջ 62:

¹⁶ Մալխասյանց Ստ., նշվ. աշխ., էջ 144:

¹⁷ Նույն տեղում: Տե՛ս նաև Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունների բառարան, հ. 2, Երևան, 1988, էջ 795:

¹⁸ Սահակյան Ա., Նոր դիտարկումներ ի լրումն Մովսես Խորենացու կենսագրության (անունը, ծննդավայրը թարգմանչական գործը), ՀՀ ԳԱԱ Զեկույցներ, 2009, 109 (3), էջ 263:

¹⁹ Ումառյան Մ., Սյունիքի դիցարան, Երևան, 1981, էջ 105: Նշվում է, որ Հաբանդ գավառում Խորեայ անունով բնակավայրի տեղը ստույգ հայտնի չէ: Մ. Հասրաթյանն ասում է., որ Սյունիքում եղել է ուղղակի Խորեա-Խորեան գյուղ

կում հիշատակում է Հաբանդ գավառի Խորեա գյուղը²⁰: Ստ. Մալխասյանցը համոզված է, որ Օրբելյանի հիշած Խորեա ձևը V դարում հնչում էր ավելի լիակատար ձևով՝ Խորեան: Ըստ Լեոյի՝ Սյունյաց դպրոցը առաջ բերեց մի նշանավոր գրող, որ կոչվում է Մովսես Քերթոզ կամ նույնիսկ Քերթոզահայր²¹: Սրան համահունչ է Մ. Հասրաթյանի կարծիքը՝ «...քերթոզ տիտղոսն իսկ վկայում է նախ և առաջ Սյունյաց դպրոցին պատկանելը և երկրորդ՝ սյունեցիական ծագումը»²²:

Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանյանը զգուշորեն կասկածանք է հայտնում Խորենացու՝ Տարոնում ծնված լինելու տիրապետող կարծիքի վերաբերյալ: Խոսելով Ստ. Օրբելյանի գրքում հիշատակված Մովսես քերթոզահոր մասին՝ Օրմանյանը նրան նույնացնում է Խորենացու հետ, հակվում Պատմահոր սյունեցի լինելու մտքին՝ նկատի ունենալով, որ «... Քերթոզներ և քերթոզահայրեր Միւնեաց դպրոցէն միայն ելած են՝ եւ ոչ Տարոնէն, մենք կը կարծենք, թէ Խորենացիի շուրջը յուզուած խնդիրը դյուրին լուծում մը ստանայ, եթէ Մովսէս Խորենացիի պատմութեան հեղինակը միեւնոյն անձի վերածուին եւ նոյնացուին է դարուն Միւնեաց դպրոցին քերթոզահայրն եղող՝ Մովսէս Միւնեցոյն հետ»²³:

Այս հեղինակի կողմից հայոց պատմական-մշակութային կյանքում երկու երկրամասերի՝ Տարոնի և Սյունիքի խաղացած դերերի մասին եզրահանգումները շարունակում է Ղ. Ալիշանի կողմից ավելի վաղ արտահայտած այն միտքը, թէ՛ «... զի թէպէտ և Տուրուբերան կենդրոնագոյն է քան զայլսն և հարուստ ազգային

(Հասրաթյան Մ., Պատմա-ինագիտական ուսումնասիրություններ, Երևան, 1985, էջ 50): Տե՛ս նաև Карагемян А. А., Сюник, Нахчаван и Гохти, Ереван, 2002, с. 35-36.

²⁰ Մաեփաննոսի Միւնեաց եպիսկոպոսի Պատմութիւն տանն Սիսական, Մոսկվա, 1861, էջ 375:

²¹ Լեո, Երկերի ժողովածու, հ. II, Երևան, 1967, էջ 346:

²² Հասրաթյան Մ., նշվ. աշխ., էջ 54:

²³ Օրմանյան Մ., Ազգապատում, հ. Ա, Ս. Էջմիածին, 2001, էջ 506:

յիշատակօք, այլ Սյունիք յամառագոյն իմն թուին հանդիսացեալ ի պահուստ ազգային ոգոյ և աւանդից, յոլովագոյնս ունելով նշխարս և արձանս նախնեաց գրաւորս և անգիրս...»²⁴:

Ըստ Մ. Հասրաթյանի՝ թէն *Խ*-ն չէր դառնա *Կ*, բայց անիմաստ Խորեան-Խորնձորը պետք է որ իմաստավորվեր և դառնար Կոռնձոր («կուռն, կողմ»)՝ Խոր ձորակի ճեղքի մեջ քարայրային հին Խորեան այժմ հնչում է *Կոռնիծյոյր*։ Մեր կարծիքով՝ Խորեան ձոր անվանումից լեզվական առումով ավելի սահուն կատաջանար Խոր ձոր-Խորձորեսկ-Խնձոր-Խնձորեսկ տեղանունը։ Կոռնիձորն ունեցել է նախնական Գենիձոր, Գերինձոր, Գորունգուր, Կանաձոր, Կերենգուր, Կոռնիձոր (Կոռնիծօր) անվանումները²⁵:

Հիրավի, Պատմահայրն անթաքույց սեր ունի Սյունիքի և նրա իշխանների հանդեպ։ Ինչպես հայտնի է, մատենագիրները կապված են եղել որևէ նախարարական տան հետ և հանդես են եկել որոշակի տոհմասիրությամբ։ Այս առումով Մովսես Խորենացին մեծ համակրանք ունի Սյունիքի և Սյունյաց տոհմի նկատմամբ։ Նա Սյունյաց աշխարհի երկրպագուներից է և քաջատեղյակ է պատմական Սյունիքի ողջ տարածքին, մանավանդ՝ Երասխի (Արաքս) հովտին, որտեղով անցնում էր հարավից դեպի Արարատյան դաշտ եկող բանուկ ճանապարհը։ Մովսես Խորենացին քաջաձանոթ է Գողթն գավառին, որտեղ էլ լսել էր այն ժողովրդական երգերը, առասպելներն ու վիպասանությունները, որ մեջ է բերում «Հայոց պատմություն»-ում։

Խորենացու՝ կյանքի վերջին շրջանում Սյունիքում ապրած լինելու մասին է վկայում այն փաստը, որ նրան աշակերտել է Պետրոս Քերթոզ Սյունեցին՝ Սյունյաց հոգևոր թեմի նշանավոր

²⁴ Ալիշան Ղ., Սիսական, Վենետիկ, 1893, էջ 1:

²⁵ Հասրաթյան Մ., նշվ. աշխ., էջ 58:

²⁶ Տե՛ս Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունների բառարան, հ. 3, Երևան, 1991, էջ 219:

առաջնորդը, որի մասին Ստ. Օրբելյանը գրել է. «Պետրոսը՝ քերթողահոր աշակերտը, հմուտ հոետորն ու անպարտելի փիլիսոփան...»²⁷: Ընդ որում, Օրբելյանը Պետրոսին հիշատակում է մի քանի անգամ. «Նաև Սյունյաց երանելի մետրոպոլիտ Պետրոսը՝ քերթողահայր Մովսեսի աշակերտը», կամ «Երանելի Պետրոսը՝ Սյունյաց եպիսկոպոսը՝ Մովսեսի աշակերտը»²⁸: Հիշատակված Պետրոսը ապրել է VI դարի սկզբում:

Մովսես Խորենացու ծննդավայրի մասին հայ ժողովրդական բանահյուսության մեջ ևս ուշադրության արժանի պատատիկներ կան: Դրանցից մեկի համաձայն՝ «Հայոց աշխարհի մի մթին անկյունում՝ մի իշխանի ջրադացում, ջրադացպանություն էր անում մի ծեր մարդ: Իշխանը հափշտակված էր մանավանդ նրա քաղցր ձայնով և հրաշալի երգերով: Մի անգամ Գյուտ կաթողիկոսը²⁹ հյուր է գալիս նույն իշխանի մոտ: Իշխանը, ցանկանալով ավելի պատված և մեծարած լինել կաթողիկոսին, հրամայում է ջրադացպանին, որ ի պատիվ Հայրապետի երգ երգի: Ծերունին չոքում է Գյուտի առջև և երգում մի հրաշալի մեղեդի: Գյուտ կաթողիկոսը իջնում է թախտից, գրկում ջրադացպանին և բացականչում. «Մովսէ՛ս, Մովսէ՛ս...», և արտասուքը խեղդում է նրան... Ասում են, թե այդ ջրադացպանը Մովսես Խորենացին է լինում»³⁰:

²⁷ Օրբելյան Ստ., Սյունիքի պատմություն, թարգմ., ներած. և ծանոթագր. Ա. Ա. Աբրահամյանի, Երևան, 1986, էջ 119:

²⁸ Նույն տեղում, էջ 87, 357:

²⁹ Գյուտ Ա. Արիեգացու կողմից Մովսես Խորենացին նշանակվել է Բագրևանդի թեմակալ առաջնորդ, զբաղվել մանկավարժությամբ, թարգմանչությամբ և մատենագիտությամբ (տե՛ս Հովհաննիսյան Պ., Մովսես Խորենացի, «Քրիստոնյա Հայաստան» հանրագիտարան, Երևան, 2002, էջ 762):

³⁰ Ղանալանյան Ա., Ավանդապատում, Երևան, 1969, էջ 301: Տե՛ս նաև Ալիշան Ղ., Երկեր, Եր., 1981, էջ 168-169: Հնուց պահպանված ավանդությունները պատմում են նաև, որ մոտ տասը տարի Խորենացին ապրել է հալածական վիճակում, թափառականի կյանքով՝ ծայրահեղ կարիքի ու գրկանքների մեջ, մինչև որ պատահաբար նրան հանդիպելով՝ Գյուտ կաթողիկոսը ճանաչում է իր հին

Իսկ մեկ այլ ավանդության մեջ նշվում է, որ իր կյանքի վերջին օրերին Պատմահայրն արտոբել է ջրադաց ու մահացել այնտեղ: Ավանդագրույցը պատմում է, որ Մովսես Խորենացին Սոփեկեղեցում³¹ ունեցել է երկու աշակերտ, որոնցից մեկին ուղարկել է Արևմտյան Հայաստան, մյուսին՝ Արցախ՝ լուսավորության գործերով զբաղվելու: Շատ տարիներ հետո երկու ձիավոր են մոտենում ջրադացին, իջնում են ու ծնկի գալիս... ցավոք, ավանդագրույցն այստեղ ընդհատվում է:

Ամփոփելով վերը ասվածը՝ կարելի է ասել, որ Մովսես Խորենացու ծննդավայրի խնդիրը կենտրոնանում է մի կողմից Տարոնի և մյուս՝ Հաբանդ գավառի Խորեա գյուղի վրա: Անշուշտ, խնդրո առարկա թեման կարիք ունի հետազա քննության և առավել մանրակրկիտ հետազոտման:

ASTGHIK GHAZARYAN

ON THE ISSUE OF MOVSES KHORENATSI'S OF BIRTH PLACE

SUMMARY

Elucidation of the problems connected with Movses Khorenatsi's biography is important for historiography. One of them is the issue of the birth place of the Father of Armenian historiography.

Historical and folklor data enabled many researchers to consider the birthplace of Khorenatsi the village Khorea in Taron province,

դասընկերոջը ու նրան դուրս բերում այդ վիճակից (Մկրյան Մ., Մովսես Խորենացի, Երևան, 1970, էջ 15):

³¹ Եկեղեցին գտնվում է Տեղ գյուղից մոտ 3 կմ դեպի հարավ-արևելք: Տեղացիներն այն կոչում են Սոփեղի կամ Սոնեղի (եկեղեցի), Սեոին եկեղեցի (Հասրաթյան Մ. նշվ. աշխ., էջ 244): Ժողովրդական ավանդությունը ասում է, որ եկեղեցին կառուցել է Մովսես Խորենացին՝ իբրև ճգնարան:

meanwhile, there is another view, according to which it is the village Khorea in Syunik.

The study of this issue leads us to the conclusion that the problem of Khorenatsi's birthplace is concentrated around two localities: the area of the village Khorea in Taron and the village with the same name in Haband district, but this thesis needs further clarification.

ԱՏԽԻԿ ԿԱԶԱՐՅԱՆ

К ВОПРОСУ О МЕСТЕ РОЖДЕНИЯ МОВСЕСА ХОРЕНАЦИ

РЕЗЮМЕ

Освещение проблем, связанных с биографией Мовсеса Хоренаци (V в.), важно для историографии. Одним из них является вопрос о времени и месте рождения Отца армянской историографии.

Исторические и фольклорные данные позволили многим исследователям местом рождения Хоренаци считать селение Хореа области Тарон. Однако есть и другое мнение о месте рождения Хоренаци, согласно которому – это селение Хореа в Сюнике.

Проблема, несомненно, нуждается в дальнейшем уточнении.